

حسین کفاشی
کارشناس ارشد مدیریت آموزشی
معلم پژوهنده برگزیده
شاغل در دبستان امام رضا (ع) - قم
حسین وحیدنیا
کارشناس ارشد مدیریت آموزشی
رئیس اداره آموزش و پرورش ناحیه ۴ قم

نقش پرورش تفکر در تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان

بایسته، امکان پذیر نخواهد بود (خنifer، ۱۳۸۰، ص ۲۷۲).

بی تردید در این راستا نظام تعلیم و تربیت کشور می تواند با الهام گرفتن از رهنمودهای گرانمایه قرآن کریم، پیامبر اعظم (ص)، ائمه اطهار (ع) و همچنین بهره مندی از نقطه نظرات ارزشمند امام راحل، مقام معظم رهبری و دیگر بزرگان و صاحب نظران امر تعلیم و تربیت و اجرای برنامه های آموزشی و تربیتی کوتاه، میان و بلند مدت، بسترهای مناسب در زمینه پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان را فراهم سازد.

بیان مسئله

با تحول مبانی نظری و ماهیت علم، رویکردهای جدیدی در تعیین اهداف تربیتی و فرآیند آموزش مطرح شده است. یکی از بارزترین رویکردها در این زمینه، توجه به تفکر در فرآیند یاد دهی - یادگیری است. لپچمن، انیس و پاول (۱۹۸۹) معتقدند که تربیت انسان های صاحب اندیشه، باید نخستین هدف تعلیم و تربیت باشد. به نظر پاول، محصول نهایی تعلیم و تربیت باید «ذهن کاوش گر» باشد. اما در این رابطه بسیاری از صاحب نظران معتقدند، فقر تفکر دانش آموزان، نتیجه حاکمیت روش های سنتی در مدارس است (شعبانی، ۱۳۸۲، صص ۱۱ و ۱۲). از این رو، در مدارس باید روش های فعال تدریس توسط معلمان مورد استفاده قرار گیرد تا منجر به پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی در دانش آموزان و بویژه در کودکان گردد.

در واقع، هر چند مطالعه نقش پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان، به یک بررسی جامع و گسترده نیاز دارد، اما نویسنده مقاله بر آن است، تا با بهره جستن از منابع گران سنگی همچون آیات الهی و روایات اسلامی و همچنین رهنمودهای ارزشمند امام راحل، مقام معظم رهبری و دیگر صاحب نظران امر تعلیم و تربیت - هر چند به اختصار - به این مهم بپردازد. بنا بر این با توجه به مطالب یاد شده، مسئله مورد بحث در

کلید واژه ها: پرورش، تفکر، رفتار، تربیت

email: h.kaffashi@yahoo.com

• تربیت انسان های صاحب اندیشه باید نخستین هدف تعلیم و تربیت باشد.

• فقر تفکر دانش آموزان، نتیجه حاکمیت روش های سنتی در مدارس است.

• باید در مدارس روش های نوین و فعال تدریس که منجر به پرورش تفکر می شود مورد استفاده قرار گیرد.

مقدمه

پرورش تفکر و بهینه سازی رفتار و منش های انسانی، از جمله اموری است که پیشینه ای به وسعت تاریخ داشته و از همان بامداد حیات انسان مورد توجه بوده است. شاید به همین دلیل است که «امروزه هدف از تعلیم و تربیت را تنها انتقال میراث فرهنگی و تجارب بشری به نسل جدید در نظر نمی گیرند بلکه رسالت آن را ایجاد تغییرات مطلوب در نگرش ها، شناخت ها و در نهایت رفتار انسان ها می دانند.» (کلهر، ۱۳۸۵، ص ۱۶).

لذا در عصر کنونی، مسئله نخست انسان، دست یابی به توسعه پایدار و رها ساختن گریبان از جهل و فقر آموزشی و تربیتی می باشد. بدیهی است که رهایی از مشکلات و دست یابی به سطح قابل قبولی از پیشرفت، جز با اندیشه و تفکر و همچنین رفتار و روابط انسانی شایسته و

چکیده

با تحول مبانی نظری و ماهیت علم، رویکردهای جدیدی در تعیین اهداف تربیتی و فرآیند آموزش مطرح شده است. یکی از بارزترین رویکردها در این زمینه، توجه به تفکر در فرآیند یاد دهی - یادگیری است. لپچمن، انیس و پاول (۱۹۸۹) معتقدند که تربیت انسان های صاحب اندیشه باید نخستین هدف تعلیم و تربیت باشد. به نظر پاول محصول نهایی تعلیم و تربیت باید «ذهن کاوش گر» باشد. اما در این رابطه بسیاری از صاحب نظران معتقدند فقر تفکر دانش آموزان، نتیجه حاکمیت روش های سنتی در مدارس است. بنابراین باید در مدارس روش های نوین و فعال تدریس که منجر به پرورش تفکر می شود مورد استفاده قرار گیرد. از این رو، مقاله در پیش رو، به این مهم پرداخته و در ابتدا ضمن اشاره به برخی از کلیات مانند: مقدمه، بیان مسئله، اهداف، معانی و مفاهیم، عناوینی همچون ماهیت و عوامل ایجاد تفکر، مهارت ها و راهبردهای تفکر، انواع تقسیم بندی رفتاری و اقسام و عوامل تربیت نیز مطرح شده است. همچنین در ادامه، ضمن تبیین اهمیت و ضرورت موضوع، عوامل موثر در پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. عواملی که منجر به گشودن باب های جدیدی بر روی کودکان می گردد. همچون باب فلسفه و نه سفسطه، تجزیه و تحلیل و نه تقلید و تجلیل، خود میزانی و نه خود بینی، مهر و محبت و نه ترس و اطاعت و تحقیق و پژوهش و نه روایت و گزارش، در پایان نیز، این گونه نتیجه گیری شده است که، «امروزه یکی از مهم ترین رسالت های نظام تعلیم و تربیت کشور، ایجاد فرصت و بسترهای مناسب جهت پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان، با بهره جستن از روش های نوین و فعال آموزشی و تربیتی می باشد.» علاوه بر این در پایان، چندین راه کار عملی نیز در غالب پیشنهادهای ارائه شده است.

که عناصر و کارکردهای مختلفی دارد. از تعامل عناصر مختلف و ترکیب کارکردهای متفاوت، اعمالی در ذهن شکل می‌گیرد که «تفکر» نامیده می‌شود. جامعیت، انعطاف پذیری، تردید منطقی، کنجکاوی شدید، دید گسترده، ژرف اندیشی، سعه صدر، اصالت و آزادی از ویژگی‌های اساسی یک تفکر خوب است. (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۴۴). بنا براین، تفکر در خلأ صورت نمی‌گیرد و به هر شکل یا هر نوعی که باشد، به بستر و موقعیت مناسب نیاز دارد. از این رو، موقعیت عدم تعادل، انگیزه کنجکاوی و حس اعتماد، از عواملی است که در ایجاد شرایط تفکر نقش اساسی دارد (منبع پیشین، ص ۴۸).

مهارت‌ها و راهبردهای تفکر

مهارت‌های تفکر را می‌توان به دو دسته تقسیم نمود: ۱. مهارت‌های تفکر پایه ای (هسته ای) یا مهارت‌های تفکر خرد که شامل: پردازش اطلاعات پایه و استدلال کردن می‌باشد. ۲. مهارت‌های تفکر سطح بالا یا مهارت‌های پیچیده تفکر که شامل: «تفکر خلاق»^{۱۱} و «تفکر انتقادی»^{۱۲} است (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۷۲).

راهبردهای تفکر نیز اعمالی است که از مهارت‌های تفکر پیچیده تر است. حل مسأله، تصمیم‌گیری و مفهوم‌آفرینی از راهبردهای اصلی و مهم تفکر می‌باشد و به طور مؤثر به افراد در به کارگیری دقیق مهارت‌ها و تولید نتایج معنادار مانند یافتن راه حل، اتخاذ تصمیم یا درک مفهوم و معنا، کمک می‌کند (منبع پیشین).

انواع تقسیم‌بندی رفتاری

رفتارها معمولاً به دو مقوله تقسیم می‌شوند: ۱. رفتار پاسخ‌گر ۲. رفتار کنش‌گر. رفتار کنش‌گر، رفتاری است که از نوع «غیر ارادی»^{۱۳} و بازتابی می‌باشد؛ در این نوع، رفتار قبل از هر چیز به وسیله محرک‌هایی که بلافاصله پیش از آن قرار می‌گیرند، کنترل می‌شود. گاهی نیز از رفتارها به عنوان عمومی^{۱۵}، بیرونی^{۱۶} یا آشکار^{۱۷} و همچنین رفتارهای خصوصی^{۱۸}، درونی^{۱۹} یا مستتر^{۲۰} یاد می‌شود. اولی توسط مشاهده کننده خارجی قابل دسترسی می‌باشد، در حالی که دومی فقط برای خود شخص قابل دسترسی است. رفتارهای نوع دوم، حالات هیجانی^{۲۱}، زبان درونی^{۲۲} و پاره‌ای تظاهرات فیزیولوژیکی مانند لرزش^{۲۳}، تعرق^{۲۴} و تپش قلب^{۲۵} را شامل می‌شوند. (ماژورت، ۱۳۷۱، ترجمه به کیش، صص ۲۹ و ۲۸).

اقسام و عوامل تربیت از دیدگاه اسلام

به طور کلی اقسام تربیت از دیدگاه اسلام به دو دسته تقسیم می‌شود: ۱. تربیت تکوینی ۲. تربیت تشریحی. ضمن این که تربیت نیازمند عواملی همچون: وجود مربی، قابلیت تربیت شونده، مبارزه با آفات تربیت و انتخاب الگو می‌باشد. علاوه بر این اسلام معتقد است، مهم‌ترین مربی‌های بشر، به ترتیب اولویت عبارتند از: خداوند متعال، پیامبران، ائمه اطهار، علما و دانشمندان یا تقوا و...، ضمن این که این نکته را نیز خاطر نشان می‌سازد که انسان، هرگز نباید به گونه‌ای رفتار کند که مربی از او جدا شود. زیرا جدا شدن مربی از مربی، برابر است با نابودی مربی (خرمندی، ۱۳۸۵،

می‌کنیم» می‌نویسد: «تفکر، عملی است که در آن واقعیت موجود، موجب تأیید یا تولید واقعیت‌های دیگر می‌شود» (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۴۴).

تربیت عبارت از، برانگیختن،

شکوفای ساختن و رشد دادن

استعدادهای انسان در جهت کمال،

به همراه تلاش تربیت شونده و

فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل موثر و

لازم در این زمینه می‌باشد

رفتار Behavior: رفتار در لغت به معنای:

سلوک و حاصل می‌باشد (دهخدا، ۱۳۲۵، ج ۲۶، ص ۵۳۴) و در فرهنگ فارسی نیز به معنای: روش، سیر، طرز حرکت و سلوک آمده است. اگر اسم مصدر باشد به معنای: رفتن است (معین، ۱۳۷۶، ج ۲، ص ۱۶۶۳). رفتار در مفهوم عبارت است از، هر فعالیت و عملی که موجود زنده انجام می‌دهد و متضمن کارهای آشکار و پنهان، اعمال فیزیولوژیک، عاطفی و فعالیت عقلی می‌باشد (فرمبینی فرحانی، ۱۳۷۸، ص ۵۳) و، در مفهوم دیگر چنین تعریف شده است: به هر نوع شرکت یا فعالیت موجود زنده در پاسخ به محرک خاص یا مجموعه‌ای از محرک‌ها، رفتار می‌گویند (غضنفری، ۱۳۸۰، ص ۱۳).

تربیت Education: تربیت نیز که از ریشه

«رَبَوَ» می‌باشد در لغت به معنای: افزایش، نمو و پرورش است (خردمندی، ۱۳۸۵، ص ۸). همچنین در جای دیگر به معنای: اتمام، اصلاح، رشد بخشی و نمو دادن مرحله به مرحله متربی تا حد نهایی آن، زیاد کردن، پاکیزه کردن، بزرگ کردن و پرورش دادن آمده است (زاهدی، ۱۳۷۵، ص ۵۲). علاوه بر این تربیت به معنای: مرغوب و قیمتی ساختن نیز می‌باشد (شکوهی، ۱۳۷۴، ص ۲). و در فرهنگ فارسی نیز به معنای: آداب و اخلاق را به کسی آموختن عنوان شده است (معین، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۰۶۳). اما در رابطه با مفهوم تربیت، با توجه به آیات کریمه و روایات شریفه و مفاهیم و کاربرد آن در زبان عرب باید گفت، تربیت عبارت از، برانگیختن، شکوفای ساختن و رشد دادن استعدادهای انسان در جهت کمال، به همراه تلاش تربیت شونده و فراهم کردن زمینه‌ها و عوامل موثر و لازم در این زمینه می‌باشد (زاهدی، ۱۳۷۵، ص ۵۳). همچنین بنا به تعریف دیگر تربیت عبارت است از، فراهم آوردن علل، عوامل و شرایط مناسب برای شکوفای نمودن، مطلوب کردن و ایجاد تغییر و تحول متعالی در استعدادهای انسان، حیوان یا نبات، که متناسب با زندگی باشد (آراسته خو، ۱۳۸۱، ص ۳۸۶).

ماهیت، ویژگی‌ها و عوامل ایجاد

شرایط تفکر

بی تردید تفکر یک فرآیند است؛ فرآیندی

این مقاله، بررسی نقش پرورش تفکر در تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان می‌باشد.

اهداف

هدف کلی:

بررسی نقش پرورش تفکر در تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان
اهداف فرعی:

۱. آشنایی با معنای لغوی و مفهوم اصطلاحی پرورش، تفکر، رفتار و تربیت؛
۲. آشنایی با ماهیت، ویژگی‌ها و عوامل ایجاد شرایط تفکر؛
۳. آشنایی با مهارت‌ها و راهبردهای تفکر؛
۴. آشنایی با انواع تقسیم‌بندی رفتاری؛
۵. آشنایی با اقسام و عوامل تربیت از دیدگاه اسلام؛

۶. تبیین اهمیت و ضرورت موضوع از دیدگاه‌های گوناگون؛

۷. آشنایی با عوامل موثر در پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان.

معانی و مفاهیم

معنای لغوی و مفهوم اصطلاحی پرورش، تفکر، رفتار و تربیت

پرورش training: پرورش در لغت

به معنای: پرستش، پرستیدن و تمدن است و اگر اسم مصدر باشد به معنای: تعلیم، تأدیب و تربیت است (معین، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۷۶۴). اما پرورش در مفهوم عبارت است از، جریان منظم و مستمر که هدف آن کمک به رشد جسمانی، شناختی، روانی، اخلاقی، اجتماعی یا به طور کلی رشد شخصیت پرورش‌یابندگان در جهت کسب هنجارهای مورد پذیرش جامعه و نیز کمک به شکوفای شدن استعدادهای آنها می‌باشد (سیف، ۱۳۷۶، ص ۱۲).

تفکر thinking: تفکر در لغت از

مصدر لازم اندیشیدن، اندیشه کردن و اسم مصدر اندیشه است که جمع آن تفکرات می‌باشد (معین، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۱۱۵). اما دهخدا نیز تفکر را اندیشیدن، نظر کردن، تأمل در چیزی یا اندیشه، فکر و تمیق معنا کرده است (لغت نامه دهخدا، ۱۳۲۵، ج ۱، ص ۸۲۱). اما تفکر در مفهوم عبارت است از، فرآیند یا فعالیتی که در قالب ادراک^۱، یادآوری^۲، تخیل^۳، تجرید^۴، تعمیم^۵، استدلال^۶ و داوری^۷ جلوه کند تا بتواند مسائل مسایل زندگی و دشواری‌های آن را حل کرده و به معماهای پیچیده و مرموز، روابط علت و معلول پدیده‌ها و رویدادهای جهان هستی پی برد (پارسا، ۱۳۷۵، ص ۲۴۴). در مفهوم دیگر تفکر عبارت است از، فرآیندی که شخص نمادها و بازنمایی‌های ذخیره شده در ذهن را که از نظر فیزیکی وجود دارند یا ندارند، دست کاری نموده و ترکیب می‌نماید (غضنفری، ۱۳۸۰، ص ۱۸۳)، یا اینکه اساساً تفکر فرآیندی است که به وسیله آن، بازنمایی ذهنی^۸ جدید از طریق تبدیل اطلاعات و تعامل پیچیده میان صفات ذهنی^۹، داوری، انتزاع^{۱۰}، استدلال، تصور و حل مسئله تشکیل می‌گردد (سولسو، ۱۳۸۱، ترجمه ماهر، ص ۵۲۰). همچنین جان دیویی^{۱۱} نیز در کتاب «چگونه فکر

صص ۱۰-۸

اهمیت و ضرورت

از دیدگاه دین مبین اسلام، اولین مطلبی که در تربیت انسان باید مورد توجه و تأکید قرار گیرد، موضوع «پرورش تفکر» است (شهرابی، ۱۳۷۸، ص ۲). لذا به نظر می رسد، آن چه در باب تفکر و اندیشیدن آمده، بیش از آن چه می باشد که در باب تعلم ذکر شده است. زیرا از طریق پرورش تفکر، گذشته از نتایج حاصله آن برای آدمی، خود تفکر نیز به شایستگی رشد می یابد (منع پیشین، ص ۹). از این رو در زیر، به برخی از آیات کریمه و روایات شریفه و همچنین رهنمودهای ارزشمند امام راحل، مقام معظم رهبری و دیگر صاحب نظران امر تعلیم و تربیت به اختصار اشاره می گردد.

قرآن کریم همواره انسان را به تفکر فرا می خواند و موضوعاتی را هم که باید مورد تفکر قرار دهد، به اقسام زیر تقسیم بندی نموده است: ۱. تفکر در عالم خلقت (آل عمران / ۱۹۰ و ۱۹۱) ۲. تفکر در تاریخ (اعراف / ۱۷۶)

۳. تفکر انسان درباره خود (بقره / ۲۳۱) ۴. علاوه بر این به جهت اهمیت موضوع و وادار ساختن انسان به تفکر و تعقل، کلمه تفکر را در ۱۶ آیه، کلمه عقل را در ۴۹ آیه، کلمه تدبیر را در ۱۴ آیه، کلمه «لب» به معنای عقل ناطق و تعقل عمیق را در ۱۶ آیه و کلمه فقه را در ۱۵ آیه، مورد تأکید قرار داده است (محمد تقی جعفری، به نقل از کلهر، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

اما قرآن کریم در خصوص تعمیق رفتارهای تربیتی نیز می فرماید: «و ما نسل های پیش از شما را چون ستم کردند... هلاک نمودیم... سپس شما را پس از ایشان در زمین جانشین کردیم تا بنگریم چگونه عمل و رفتار می کنید.» (یونس، آیه / ۱۴-۱۳). پیامبر اعظم (ص) نیز در خصوص اهمیت پرداختن به تفکر، فرموده اند: «یک ساعت تفکر، از هفتاد سال عبادت با ارزش تر است.» (شریعت مداری، ۱۳۷۴، ص ۱۶۵). در خصوص تعمیق رفتارهای تربیتی در کودکان اظهار داشته اند: «(خدا رحمت کند کسی را که در نیکی و نیکوکاری به فرزند خود کمک کند.)» سپس این گونه توضیح فرموده اند: الف) آن چه را که کودک در قدرت خویش داشته و انجام داده بپذیرد. ب) آن چه را که بر کودک طاقت فرسا می باشد، نخواهد. ج) او را به گناه و طغیان وادار نسازد. د) به او دروغ نگویید و در برابر او مرتکب اعمال زشت

نشوید» (اسلامی، ۱۳۸۰، ص ۲۴۰).

حضرت علی (ع) نیز در خصوص تفکر فرموده اند: «هیچ علمی مانند تفکر نیست» (نهج البلاغه، حکمت / ۱۱۳). ایشان در خصوص تفکر در تعمیق رفتارهای تربیتی اظهار داشته اند: «هر کس پیش از عمل تفکر کند، درستی رفتارش بسیار گردد» (بهشتی، ۱۳۸۰، ص ۵۱۱).

امام صادق (ع) نیز در رابطه با پرداختن به تفکر می فرماید: «کسی که تفکر و تعقل نکند، رستگار نمی شود» (کلینی، ۱۳۷۵، ترجمه کمره ای، ج ۱، ص ۵۰). همچنین آن حضرت در خصوص نقش تفکر در تعمیق رفتارهای تربیتی نیز فرموده اند: «تفکر، انسان را به سوی خوبی ها و رفتار به آن دعوت می کند.» (مجتهدی، ۱۳۷۶، ص ۲۰) و حضرت امام رضا (ع) نیز در این رابطه اظهار داشته اند: «عبادت، به نماز و روزه بسیار نیست، بلکه به تفکر در کار خداوند متعال است» (کلینی، ۱۳۷۵، ترجمه کمره ای، ج ۳، ص ۹۰).

اماد فرآیند تعلیم، هرگز نباید از تأثیر تربیت و میزان اهمیت آن در تعمیق رفتارهای تربیتی روی گردان شد. زیرا پرداختن به تعلیم محض بدون توجه به تربیت، نه تنها مفید نیست بلکه مضر نیز می باشد. در این زمینه حضرت امام خمینی (ره) فرموده اند: «تربیت کنید، مهم تربیت است، علم تنها فایده ندارد، علم تنها مضر است (بروشور فراخوان ملی پرسش مهر ۷۱، ۱۳۸۵، ص روی جلد) و در جای دیگر اظهار داشته اند: «اهمیت تربیت را از تعلیم بیشتر بدانید.» (شرفی، ۱۳۷۸، ص ۹۳). در همین رابطه، مقام معظم رهبری نیز فرموده اند: «مقوله پرورش، علاوه بر تعمیق ایمان نسل نوجوان و جوان، در رشد شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و شکوفایی استعدادها تأثیر بسزایی دارد و لازم است به موازات توجه به تدوین و ترسیم افق آینده آموزش و پرورش، به مقوله پرورش، اهمیت اساسی داده شود» (نشریه نگاه، ۱۳۸۵، ص ۲).

همچنین در این راستا ژان پیاژه^{۲۷} نیز به عنوان بزرگ ترین روان شناس معاصر کودک نوشته است: «تربیت، تنها پرورش نیست، بلکه شرط پرورش لازم، برای تحول طبیعی است» (تربیت به کجاست می سپرد؟، ۱۳۶۹، ترجمه منصور و دادستان، ص ۵۳). ضمن این که «ولز» به عنوان یکی دیگر

از صاحب نظران امر تعلیم و تربیت گفته است: «هدف آموزش و پرورش و رسالت تربیت، بیرون آوردن فکر از بن بست ها است.» (کریمی، ۱۳۷۶، ص ۲۴). علاوه بر این، «فردریک مایر» نیز به عنوان یکی از متفکران

تربیتی در تبیین اهمیت و تأثیر تربیت معتقد است: سه روش عمده برای حل مشکلات جهان وجود دارد که عبارتند از: «انقلاب، جنگ و تربیت» (شرفی، ۱۳۷۸، ص ۸۱). بنابراین با توجه به مطالب ارایه شده، به نظر می رسد که پرداختن به پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان، از اهمیت بسزایی برخوردار است.

ضمن این که تربیت نیازمند عواملی همچون: وجود مربی، قابلیت تربیت شونده، مبارزه با آفات تربیت و انتخاب الگومی باشد. علاوه بر این اسلام معتقد است، مهم ترین مربی های بشر، به ترتیب اولویت عبارتند از: خداوند متعال، پیامبران، ائمه اطهار، علما و دانشمندان با تقوا...

عوامل موثر در پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان

در عصری که آن را عصر ارتباطات و پیشرفت های علوم و فنون می نامند، اگر قرار است کودکان خوب تربیت شوند و شهروندان مفیدی در آینده باشند، باید افرادی متفکر، خلاق، نقاد و دارای بینش علمی و آزادی اندیشه باشند. لذا در برنامه های مدارس باید روش هایی گنجانده شود که از طریق آن ها، دانش آموزان و به ویژه کودکان، قابلیت های چگونه آموختن را از طریق نظم فکری بیاموزند. زیرا معرفت، در فرآیند تفکر منظم رشد می یابد (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۶). از این رو، برخی از عوامل موثر در پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان عبارتند از:

۱- گشودن باب فلسفه و نه سفسطه بر روی کودکان

بی تردید یکی از مهم ترین و موثرترین روش ها در رابطه با پرورش تفکر در کودکان، آشناسازی آنان با اصول و مبانی ساده و مقدماتی فلسفه می باشد. امری که از سوی مقام معظم رهبری نیز مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. معظم له در این خصوص فرموده اند: «آموزش ساده فلسفه به کودکان در مدارس کشورهای پیشرفته، نمونه ای روشن از نگاه نوین به نقش آموزش و پرورش در آینده جهان و مسایل اساسی حیات بشر است» (نشریه نگاه، ۱۳۸۵، ص ۲). در این راستا ایمن (۱۹۷۶) نیز که به آموزش فلسفه به کودکان دبستانی پرداخته معتقد است: «معلمان باید برای جلب علاقه دانش آموزان مطالبی را طرح کنند که متضمن «شوک و شگفتی فکری» باشد و نمی توان بدون طرح افکار برجسته و جالب توجه، توانایی واقعی و خود انگیختگی دانش آموزان را برانگیخت» (شعبانی، ۱۳۸۲، ص ۱۵). علاوه بر این آیزنر^{۲۸} (۱۹۸۳) نیز به عنوان یکی دیگر از صاحب نظران امر تعلیم و تربیت در این زمینه معتقد است: «مدارس

می کند واقف است و نه آن که امکان سازش دادن و از نو بنیاد نهادن آن ها را در مواقع گوناگون درک می کند (پیازه، ۱۳۶۹، ترجمه منصور و دادستان، صص ۹۹-۹۸). بنابراین چنان چه اگر از یک سو میزان مهر و محبت بین معلمان و کودکان افزایش یافته و از سوی دیگر محیط مدرسه عاری از هر گونه ترس و اطاعت باشد، فرآیند پرورش تفکر آسان و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان نیز بهتر و با دوام تر صورت می پذیرد.

۵- گشودن باب تحقیق و پژوهش و نه روایت و گزارش بر روی کودکان

هر چند که بخش مهمی از میراث فرهنگی هر جامعه، از طریق روایت و گزارش به دیگران انتقال می یابد، اما همواره باید نقل را در ورته عقل نهاده و متفکرانه به نقد آن پرداخت. شاید به همین دلیل است که حضرت علی (ع) فرموده اند: «روایت را پژوهش کنید و نه گزارش، زیرا گزارشگران فراوانند و پژوهشگران اندک». در این رابطه استاد مطهری (ره) نیز نوشته است: «کاوش و پژوهش، سوال و استفهام، مسئله ای است که در تمام سطوح اینا بشری، از کودک خردسال تا فیلسوف بزرگ سال، حتی انبیا و اولیا به طور مشترک وجود دارد. چه آن که این امری فطری است» (اسلامی، ۱۳۸۰، صص ۲۵۹ و ۲۵۸).

اما به راستی آیا امروزه با توجه به تغییر و تحولات سریع علوم و فنون و دست یابی بشر به پیشرفت های گوناگون، زمان آن فرا نرسیده است که کودکان را از رو نویسی محض به نوشتن با هدف و از پرداختن به روایت و گزارش به انجام تحقیق و پژوهش، هادی و رهنمون سازیم؟

بنا بر این، با توجه به مطالب یاد شده و همچنین اهداف فرهنگی - آموزشی سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور، که آموزش و پرورش را ملزم به پژوهش محوری در برنامه های درسی دانش آموزان می سازد، شایسته و بایسته است که از هم اکنون کودکان را به انجام تحقیق و پژوهش و نه روایت و گزارش، علاقه مند ساخته تا بدین وسیله، نظاره گر پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی آنان باشیم.

نتیجه گیری

بی تردید هرگز بدون تفکر، اتفاقی نمی افتد. موقعیت کنونی هر فرد ناشی از عمری اندیشیدن منفی یا مثبت او است (راجر، ۱۳۷۵، ترجمه قراچه داغی، صص ۳۶). از این رو افکار، قدرت زیادی دارند. زیرا تمامی ساخته ها و پرداخته های انسان چه زیبا و با شکوه و چه زشت و ناپسند، همه در ذهن، و از طریق تفکر، که می توان نامش را «ایده» یا نقطه نظر گذاشت، انجام می شوند. از همین ایده یا نقطه نظر است که «برنامه» درست می شود و از برنامه، «رفتار» و عمل می جوشد و حاصل رفتار نیز یک شی ملموس و عینی می باشد. از این جهت می توان گفت، به هر چه فکر کنیم، شروع آن از یک اندیشه بوده است (منبع پیشین، صص ۳۴).

پس باید به پرورش تفکر و اندیشه پرداخت و شرایطی را فراهم ساخت که در آن به جای انتقال و انباشت اطلاعات علمی، مهارت های تفکر پرورش

را در میان خویش و دیگران میزان قرار ده، پس آن چه را برای خود دوست می داری برای دیگران نیز دوست بدار و آن چه را خوش نداری برای دیگران نیز خوش مدار. ستم مکن، چنان که دوست نداری بر تو ستم رود و نیکی کن، چنان که دوست داری بر تو نیکی کنند» (نهج البلاغه، نامه / ۳۱).

بنابراین می توان از طریق بیان آیات و روایات، تعریف امثال و حکم و ایجاد فرصت بحث و مباحثه در کلاس، کودکان را به سمت خود میزانی هدایت و از پرداختن به خود بینی ممانعت نمود تا از این طریق ضمن پرورش تفکر، رفتارهای تربیتی نیز در آنان تعمیق یابد.

تربیت کنید، مهم تربیت است، علم تنها فایده ندارد، علم تنها مضر است
مقوله پرورش، علاوه بر تعمیق ایمان نسل نوجوان و جوان، در رشد شخصیت، تقویت اعتماد به نفس و شکوفایی استعدادها تأثیر بسزایی دارد و لازم است به موازات توجه به تدوین و ترسیم افق آینده آموزش و پرورش، به مقوله پرورش، اهمیت اساسی داده شود

۴- گشودن باب مهر و محبت و نه ترس و اطاعت بر روی کودکان

در این رابطه استاد مطهری (ره) با اشاره به این که بعضی چیزها اصلاً اجبار بر دار نیست، می نویسد: «گر به مردم در مسایلی که باید فکر کنند، از ترس این که مبادا اشتباه کنند، به هر طریقی آزادی فکری ندهیم... هرگز فکرشان رشد نمی کند و پیش نمی رود». (اسلامی، ۱۳۸۰، صص ۲۶). علاوه بر این زان پیازه نیز در این خصوص معتقد است:

«حق بر خورداری از تربیت عقلی او پرورش تفکر [مضمّن چیززی بالاتر از کسب معارف یا گوش دادن به درس و چیزی بیش از اجبار به اطاعت است. این حق در واقع لوازم معنوی گران بهایی است که ساختن آن ها مستلزم محیط اجتماعی مخصوصی است که از اطاعت محض تشکیل نیافته باشد» (تربیت به کجا ره می سپرد؟، ۱۳۶۹، ترجمه منصور و دادستان، صص ۵۳). همچنین برخی دیگر از روان شناسان معتقدند: «مدارس باید احساس، عواطف، عشق و محبت شاگردان را مورد توجه قرار دهند و آن ها را به عنوان امور نامربوط به آموزش و پرورش از نظر دور نسازند» (پارسا، ۱۳۷۵، صص ۲۲۶).

از این رو، چنان چه اگر یک نوع از تربیت مبتنی بر اقتدار و نوع دیگر مبتنی بر احترام یک جانبه باشد، مضار این دو از نظر اخلاقی و عقلی یکی است... زیرا کودک در هر دو نوع از این تربیت مطیع و به منزله فردی است که خود را بی چون و چرا و تابع محیط خارجی می داند. این در حالی است که نه بر اهمیت واقعی قواعدی که از آن ها اطاعت

باید توانایی تفکر، به ویژه تفکر منطقی و خلاق دانش آموزان را در آنچه می بینند، می شنوند و می خوانند پرورش دهند؛ آنچنان که بتوانند عقاید را از حقایق، سفسطه را از استدلال منطقی و شایستگی را از عدم شایستگی، تشخیص دهند. به عبارت دیگر دانش آموزان در مدارس باید بیاموزند که معمار آموزش و پرورش خود باشند» (منبع پیشین، صص ۱۸).

بنابراین نظام تعلیم و تربیت کشور می تواند با گشودن باب فلسفه - آن هم به زبان ساده - بر روی کودکان، و جلوگیری از پرداختن آنان به سفسطه و مغالطه، زمینه های پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی در ایشان را به شایستگی فراهم سازد.

۲- گشودن باب تجزیه و تحلیل و نه تقلید و تجلیل بر روی کودکان

بی گمان باز تولید روش ها و شیوه هایی که به نام تربیت و هدایت، جامعه را مدار بسته نگه داشته و انسان ها را قریظینه و سانسور، عقل را مسدود، واژه ها را مسلوب و آزادی را مطرود می کنند، در نتیجه چیزی جز گریز مخاطب از آن چه که بدان دعوت می کنند، عایدشان نخواهد شد. در این رابطه استاد مطهری (ره) با تاکید بر نفی تقلید و تحمیل حتی در دین داری و دین باوری می گوید: «اسلام به دلیل اطمینانی که به منطبق خود دارد، نه تنها به مردم اجازه می دهد، بلکه فرمان می دهد که فکر کنند» (اسلامی، ۱۳۸۰، صص ۲۶۱).

علاوه بر این حضرت علی (ع) نیز در وصیت به فرزندشان امام حسن مجتبی (ع) می فرمایند: «فرزندم، تو مجبور نیستی آن چه را که از من شنیدی یا از دیگران یافتی، بدون تعمق بپذیری. تو می توانی و باید در آن تأمل و تدبّر کنی، تا از روی بینش و دانش بپذیری» (منبع پیشین، صص ۲۵۸).

بنابراین با ایجاد فرصت بحث و مباحثه و همچنین گفتگو و مناظره در کلاس، می توان محیطی را فراهم ساخت تا همه کودکان و دانش آموزان بتوانند آزادانه به تبادل آراء و نظرات خویش پرداخته و از این طریق ضمن عادت به تجزیه و تحلیل گفتار و کردار دیگران، از تقلید و تجلیل بی مورد از آنان بپرهیزند. بی تردید با بهره مندی از این روش، پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی نیز در کودکان به آسانی امکان پذیر خواهد بود.

۳- گشودن باب خود میزانی و نه خود بینی بر روی کودکان

منظور از خود میزانی این است که کودک در رفتارهای مثبت و منفی با دیگران، خود را میزان و ملاک قرار داده و جای دیگران بگذارد. لذا هر آن چه را که خود نمی پسندد، برای دیگران نیز نپسندد و هر آن چه را که برای خود می خواهد، برای آنان نیز بخواهد. اهمیت این روش از آن جهت است که کودک همیشه با خود همراه است، خود را دوست می دارد و با اندک تأملی خواهد توانست، منافع و مصالح خویش را در نظر آورد و آن گاه خود را میزان قرار داده و بر اساس آن نسبت به دیگران رفتار نماید. (همت بناری، ۱۳۸۰، صص ۵۶۴ و ۵۶۵).

در این رابطه حضرت علی (ع) در وصیت به فرزندشان امام حسن (ع) می فرمایند: «فرزندم خود

یابد. البته پرورشی مورد نظر است که موجب تمهید رفتارهای تربیتی گردد. زیرا همواره تفکر در رفتار و رفتار در تفکر، تأثیر و تأثر متقابل داشته و به نوعی لازم و ملزوم یکدیگر می باشند. و شاید به همین دلیل است که همواره آیات کریمه و روایات شریفه، انسان را به اندیشیدن دعوت نموده و پیوسته از او، تفکر قبل از رفتار و رفتار توأم با تفکر را انتظار دارند.

بنابراین با توجه به آن چه گذشت، می توان نتیجه گرفت که امروزه یکی از مهم ترین رسالت های نظام تعلیم و تربیت کشور، در مورد تمامی دانش آموزان مقاطع تحصیلی به طور کلی و در مورد دانش آموزان مقطع ابتدایی به طور خاص، ایجاد فرصت و بسترهای مناسب جهت پرورش تفکر و تعمیق رفتارهای تربیتی کودکان، با بهره مندی از روش های نوین آموزشی و تربیتی می باشد. زیرا بنا به گفته ژان پیاژه: «خواه پرورش تفکر و کنش های ذهنی مورد نظر باشد و خواه تربیت اخلاقی و رفتاری، در هر حال هدف باید این باشد که شخصیت افراد و به ویژه کودکان، به طور کامل شکفته شده و احترام به حقوق آنان و آزادی های اساسی تقویت گردد» (تربیت ره به کجا می سپرد؟، ۱۳۶۹، ترجمه منصور ودادستان، ص ۱۰۳).

پیشنهادها

به معلمان عزیز پیشنهاد می گردد:

- هر جلسه از درس را، با طرح یک سوال یا یک مسئله شگفت آور علمی - پژوهشی - تربیتی، آغاز نمایند.
- گاهی از اوقات با استفاده از اصل سکوت، دانش آموزان را تشویق به تفکر و تعمق نمایند. زیرا دانش آموزان برای سازماندهی و مرتبط ساختن اطلاعات، مفاهیم و روش های جدید آرایه شده، به زمان نیاز دارند. از این رو، بهترین و مفیدترین زمان، زمان سکوت است.
- فضای کلاس درس را، به گونه ای طراحی نمایند که باعث کنش متقابل گردد. در کلاس ها می توان میز و نیمکت ها را به صورت نیم دایره، دایره، چهار گوش یا به شکل U مرتب نمود. هدف اصلی این است که دانش آموزان یکدیگر را ببینند و با یکدیگر به مباحثه و فعالیت علمی - پژوهشی بپردازند.
- با افزایش دادن وقت کلاس - در صورت امکان - فرصت بیشتری را برای تفکر کودکان فراهم سازند.
- ایجاد محیطی پذیرا برای دانش آموزان، به منظور پرداختن به بحث و تبادل اندیشه.
- بهره مندی از وجود دانش آموزان در امر تدریس. در این رابطه کالاجر ورید (۱۹۸۱) معتقد است: «زمانی که کودکان سعی در تفهیم نظرات خود به یکدیگر دارند، هم «معلم» (کودکی که نقش معلم را بازی می کند) و هم «شاگرد» از این وضعیت سود می برند. «معلمان» یاد می گیرند تا اندیشه خود را آشکار سازند و شاگردان نیز با شنیدن نظر معلم همسال خود، تعارض شناختی را تجربه می کنند (وود وورث، ۱۳۷۵، ترجمه صالحی و امین یزدی، ص ۲۳۷).

۷. پرداختن به پرورش احترام متقابل فعال در بین کودکان.

۸. ترویج تعامل اجتماعی در کلاس و تشویق دانش آموزان به پرسش گری.

۹. اجرای طرح آموزشی - تربیتی «دیار با یار مهربان» در مدارس. هدف اصلی این طرح، آشنا سازی دانش آموزان و به ویژه کودکان با چگونگی سیر تکامل و مراحل زندگی با برکت علما، دانشمندان، مراجع و مفاخر بزرگ ایرانی در قید حیات می باشد. بنابراین با اجرای این طرح نه تنها کودکان باروش و منش این بزرگان آشنا شده و تفکر آنان پرورش می یابد بلکه رفتار های تربیتی نیز در ایشان تعمیق خواهد یافت.

۱۰. اجرای طرح علمی - آموزشی - پژوهشی - تربیتی «بهترین دانش پژوه کلاس» در مدارس. برای این که دانش آموزان در اداره کلاس و مدرسه شرکت بیشتری داشته باشند، می توان به مدارس و کلاس ها ساخت جدیدی داد. بی تردید مسئولیت، همکاری و خود انضباطی را نمی توان به شیوه اقتدار طلبانه به کودکان منتقل کرد. بلکه چنین مفاهیمی را کودکان باید با تجربه کردن بیاموزند. به راستی آیا کودکان می توانند بر مبنای همکاری در محیطی که عدالتش، تنها بر اقتدار استوار است، مفهوم درستی از عدالت به دست آورند؟ (منبع پیشین، ص ۲۴۴)

منابع:

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- آراسته خو، محمد (۱۳۸۱). فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی. تهران: انتشارات چاپخش
- اسلامی، احمد (۱۳۸۰). اصول اساسی در پرورش اخلاقی با تأکید بر دیدگاه امام علی (ع)، مقالات برگزیده همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع). تهران: نشر تربیت اسلامی.
- بروشور فراخوان ملی پرسش مهر ۷ (۱۳۸۵). قم: معاونت پرورشی و تربیت بدنی سازمان آموزش و پرورش
- بهشتی، سعید (۱۳۸۰). روش های تربیت عقلانی در سخنان امام علی (ع)، مقالات برگزیده همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع). تهران: نشر تربیت اسلامی.
- بیانات مقام معظم رهبری (۱۳۸۵). نشریه نگاه، شماره ۲۶۹، سال پانزدهم نیمه اول اردیبهشت ماه. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- پارسا، محمد (۱۳۷۵). روانشناسی تربیتی. تهران: انتشارات سخن.
- پیاژه، ژان (۱۳۶۹). تربیت به کجا ره می سپرد؟، ترجمه: دکتر منصور ودادستان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- خرد مندی، - (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت در سیره پیامبر اعظم (ص)، فصل نامه علمی - آموزشی فرهنگیان بسیجی، شماره ۹ سال چهارم. تهران: سازمان بسیج فرهنگیان نیروی مقاومت بسیج.
- خنیفر، حسین (۱۳۸۰). اصول مدیریت تربیتی از دیدگاه امام علی (ع)، مقالات برگزیده همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع). تهران: نشر تربیت اسلامی.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۲۵). لغت نامه دهخدا (جلد ۱۵ و ۲۶). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- راجر، جان و پیتر مک، ویلیامز (۱۳۷۵). تفکر منطقی. ترجمه: مهدی قراچه داغی. تهران: انتشارات شباهنگ.
- زاهدی، مرتضی (۱۳۷۵). فلسفه تربیت و فعالیت های تربیتی. تهران: انتشارات آوای نور.
- سولسو، رابرت ال (۱۳۸۱). روانشناسی شناختی. ترجمه: فرهاد ماهر. تهران: انتشارات رشد.
- سیف، علی اکبر (۱۳۷۶). روانشناسی پرورشی. تهران: انتشارات آگاه.

- شرفی، محمد رضا (۱۳۷۸). تربیت اسلامی با تأکید بر دیدگاه های امام خمینی. تهران: نشر پنجره.
- شریعت مداری، علی (۱۳۷۴). تعلیم و تربیت اسلامی. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۲). روش تدریس پیشرفته (آموزش مهارت ها و راهبردهای تفکر). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
- شکوهی، غلام حسین (۱۳۷۴). تعلیم و تربیت و مراحل آن. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی
- شهریوی، داوود (۱۳۷۸). فکر و اندیشه از دیدگاه شهید مطهری. قم: نشر ناصر.
- غضنفری، احمد (۱۳۸۰). روانشناسی عمومی. اصفهان: مرکز فرهنگی شهید قدوسی.
- فرهنگی، فرهادی، محسن (۱۳۸۷). فرهنگ توصیفی علوم تربیتی. تهران: انتشارات اسرار دانش.
- کریمی، عبدالعظیم (۱۳۷۶). تربیت چه چیز نیست. تهران: انتشارات تربیت.
- کلهر، محمد علی (۱۳۸۵). نقش روش های تدریس فعال و کاربردی در فرایند آموزش. فصل نامه علمی - آموزشی فرهنگیان بسیجی، شماره ۹، سال چهارم. تهران: سازمان بسیج فرهنگیان نیروی مقاومت بسیج.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵). اصول کافی (جلد ۳ و ۴). ترجمه: محمد باقر کمره ای. تهران: انتشارات اسوه.
- ماژورت، گیسلن (۱۳۷۱). راهنمایی تربیت رفتاری بالینی. ترجمه: پرچهره به کیش. مشهد: موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- مجتهدی، مرتضی (۱۳۷۶). اسرار موقیبت (جلد ۱). قم: نشر حاذق.
- معین، محمد (۱۳۷۶). فرهنگ فارسی (جلد ۲ و ۳). تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر.
- وود وورث، باری جی (۱۳۷۵). روانشناسی رشد: تحول شناختی و عاطفی از دیدگاه پیاژه. مترجمان: جواد صالحی فردی و امیر امین یزدی. مشهد: انتشارات شباهنگ.
- همت بناری، علی (۱۳۸۰). بررسی اولویت های تربیت اخلاقی از دیدگاه امام علی (ع) در نهج البلاغه. مقالات برگزیده همایش تربیت در سیره و کلام امام علی (ع). تهران: نشر تربیت اسلامی.

پاورقی:

۱. Perception
۲. Remembering
۳. Imaginat
۴. Abstraction
۵. Generalization
۶. Reasoning
۷. Judgement
۸. Internal Representation
۹. Mental Traits
۱۰. Abstration
۱۲. Jean Dewey
۱۳. Creative thinking
۱۴. Critical thinking
۱۵. involontaire
۱۶. public
۱۷. Externe
۱۸. Manifeste
۱۹. Prive
۲۰. Interne
۲۱. Implicite
۲۲. Startes emotive
۲۳. Language interior
۲۴. Tremblement
۲۵. Transpiration
۲۶. Palpitation
۲۷. Jean Piaget
۲۸. Eisner